

*Dr Dušan Lukač: „Treći Rajh i zemlje
jugoiistočne Evrope“*

Upravo je izašlo iz štampe djelo dr Dušana Lukača: *Treći Rajh i zemlje jugoiistočne Evrope*, koje su zajedno izdali Vojnoizdavački zavod, Beograd, Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti i beogradske izdavačke kuće »Prosveta«, »Rad« i »Partizanska njiga«. Djelo sadrži dva toma: u prvom su obrađeni događaji od 1933. do 1936, a u drugom od 1937. do 1941. godine.

O njemačkom nacionalsocijalizmu objavljeno je mnogo naučnih radova i publikacija u svijetu i kod nas. O toj najbezumnijoj i najtragičnijoj pojavi u ljudskoj istoriji još dugo će se pisati i teško je povjerovati da će ta tamna tema ljudske civilizacije ikada i biti potpuno istražena i obrađena, jer je ona nesavladiva i duboka, isto toliko kao i beskrajno more patnji i stradanja koje je doživjela celokupna generacija ljudskog roda tridesetih i četrdesetih godina našeg vijeka. U krvavom vrtlogu koji su pokrenule mračne snage tzv. novog poretka, do 1945. godine je poginulo, bilo ranjeno ili boravilo u logorima smrti i zatvorima preko 155 miliona ljudi.

Ovo djelo, koje naučno obrađuje epohu buđenja i nezadrživog izrastanja njemačkog nacizma, ima svoje poruke i pouke. Pokušaćemo da na neke od njih ukažemo.

Iako postoji obimna literatura o nacizmu, pa i o njegovom prodoru na jugoistok Evrope, što nam pokazuje i bibliografija koju autor prilaže u ovoj knjizi, ipak je ovo djelo pionirski rad u kom se prvi put daje cjeloviti presjek razvitka i uzrastanja ekspanzije nacističke Njemačke prema jugoistoku Evrope u svim njenim domenima i oblicima veza i odnosa — u privredi, kulturi, politici, sferi vojnih odnosa itd. Tu pratimo neravnopravne odnose i postupke Hitlerove Njemačke prema dvije srednjoevropske zemlje Čehoslovačkoj i Austriji koje autor naziva »kapijama prodora na jugoistok«

I prema sedam zemalja jugoistočne Evrope: Jugoslaviji, Mađarskoj, Rumuniji, Bugarskoj, Grčkoj, Turskoj i Albaniji, u vremenu od 1933. do 1941. godine.

Nasilničke težnje velikih sila prema privredno bogatom jugoistoku Evrope i dalje prema Bliskom istoku dugog su trajanja. Posebno su bile uporne germanske monarhije: Austro-Ugarska i Njemačka u nastojanjima da se domognu ovih prirodno bogatih i strateški važnih područja. Njihova nasrtljivost u fazi krize imperijalizma krajem prošlog i početkom ovog vijeka doprinijeli su raspalivanju prvog svjetskog rata u kojem su zemlje ovog područja dale velike žrtve, posebno južnoslovenski narodi.

Osvajačke težnje germanskih konzervativnih slojeva prema istoku, poznate kao *Drang nach Osten*, našle su dosljednog nasljednika u njemačkom nacizmu koji je surovi germanski militarizam dopunio novim najnegativnijim ekstremima: rasizmom, krajnjim šovinizmom, bahatošću i bestijalnom surovošću. Prvi krupan skok u ostvarivanju sna starih germanskih konzervativaca i novih krstaša — Hitlerovih nacista — trebalo je da bude zaposjedanje evropskog jugoistoka, odnosno *Drang nach Südosten*.

Njemački nacisti su, mora se priznati, nastupali vješto, planski smišljeno, proračunato i organizovano. U prvo vrijeme osnovnu bazu njemačke infiltracije u zemlje ovog regiona predstavljao je prodor njemačke privrede, koji se najviše odrazio na polju spoljnotrgovinske razmjene. Taj prvi talas nacističke ekspanzije u smjeru jugoistoka uspješno je završen do 1936. godine. U tom vremenu Nijemci su uspjeli da u privrednoj saradnji i spoljnotrgovinskoj razmjeni sa zemljama jugoistočne Evrope potisnu svoje suparnike iz zapadne Evrope i zauzmu prva mjesta u ukupnoj trgovinskoj razmjeni pojedinačno sa svakom od zemalja jugoistočne Evrope. Nijemci su već na prijelazu iz 1936. u 1937. godinu u izvozu svojih industrijskih proizvoda i uvozu ruda, poljoprivrednih proizvoda i drugih sirovina iz zemalja jugoistočne Evrope nadmašili sve druge velike zemlje.

Jačanje dominacije Njemačke u ekonomskim odnosima pratilo je proširivanje i učvršćivanje veza i neravne saradnje i u svim drugim oblastima života: diplomatskim, političkim, kulturnim, vojnim i u naturanju ideologije jačeg.

U drugom četvorogodišnjem razdoblju od 1937. do 1941, s obzirom na to da je već bila obezbijeđena dominacija u ekonomskim odnosima, težište se lagano pomjera u smjeru ideološko-političke i vojne ekspanzije.

I pored intenzivnog i vještog djelovanja u oblasti političkih pritisaka, nametanja nacističke ideologije i korištenja svih drugih vidova radi potiskivanja i savlađivanja demokratskih pokreta u ovim zemljama, ni u jednoj od zemalja jugoistočne Evrope fašizam nije uspio da se do kraja razvije i učvrsti, jer za to nisu postojali odgovarajući unutarnji uslovi. Ali, to ne znači da u ovim zemljama nacistička ideologija i posebno nacistički sistem odnosa nije imao svojih privrženika. U našoj zemlji to su većinom bili pripadnici njemačke nacionalne manjine svrstani u organizaciju »Kulturbund« i malobrojne pristalice ustaške organizacije Ante Pavelića i Ljotićevog »Zbora«. Simpatije prema nacizmu, posebno u redovima vladajućih buržoaskih krugova, i strah od sve veće oružane moći Njemačke, uslovili su identičnu liniju u spoljnopolitičkim odnosima ovih zemalja koja se izražavala u deklarativnom izjašnjavanju za politiku neutralnosti, koja se u praksi pretvarala u politiku kompromisnog laviranja između zaraćenih sila, uz sve jače vezivanje za nacističku Njemačku. Takva politika će se pri kraju tog perioda, 1941. godine, završiti ostvarivanjem potpune dominacije Njemačke na cijelom ovom području. Sve građanske partije su manje-više slijedile tu politiku izuzev Komunističke partije Jugoslavije, koja je jedina prozrela pravi karakter njemačkog nacizma, ukazivala na njegovu ekspanziju i na sve njegove korake koji su vodili tom cilju i pozivala narod da mu se odupre i bori protiv njegove zavojevačke politike.

Njemački nacisti su u završnoj fazi sukcesivnog savlađivanja pojedinih zemalja ovog regiona primjenjivali izvanredno organizovanu i efikasnu taktiku. Ubrzo je bio potpuno uzdrman i oslabljen postojeći sistem kolektivne bezbjednosti koji su gradile ili podržavale sile pobjednice iz prvog svjetskog rata: Mala antanta, Balkanski sporazum, pa i kombinacija Rimski trougao (Italija, Austrija i Mađarska). Razrivanje ovih odbrambenih ugovora i kombinacija Hitler je sprovodio uz pomoć pojedinih članica saveza. Koristeći Jugoslaviju i Rumuniju, uzdrmao je Malu antantu; nudeći Bugarskoj razne pogodnosti, oslabio je Balkanski sporazum; pomoću Italije i Mađarske neutralisao je Rimske protokole, itd. U vrijeme, dok je usmjeravao svoj udar na određenu žrtvu, ostalim zemljama ovog regiona se dodvoravao, nastojeći da odabranu žrtvu što više izoluje i odvoji od ostalog svijeta, posebno od njenih susjeda i doskorašnjih saveznika ili prijatelja. U trenutku kada je Hitler uputio svoje trupe prema Beču, Čehoslovacima je poručivao da Njemačka želi da sa njima uspostavi trajne i prijateljske odnose, a kada su nacisti uniš-

tavali ostatke Čehoslovačke, Jugoslaviji i Rumuniji je slao poruke o čvrstoj odlučnosti Njemačke da garantuje njihovu bezbjednost, i tako redom.

Autor je ovaj splet zbivanja oko pripremanja i sprovođenja nacističke ekspanzije prema jugoistoku uspio da obradi i prezentuje na pristupačan i slikovit način. Manje se bavio teorijom i razmišljanjima, a više pažnje je posvetio vjerodostojnom odslikavanju i objašnjavanju tog burnog razdoblja istorije naroda evropskog jugoistoka. Za svaku pojavu je prvo osvijetljavao osnovu na kojoj su se oni razvijali, otkrivao uzroke te pojave, analizirao objektivne i subjektivne činioce koji su uslovljavali njen razvoj i objašnjavao posljedice određenog procesa ili toka, odnosno njene uticaje na nove pojave i tokove.

Sva kazivanja o tom vremenu autor je dobro dokumentovao, adekvatno mogućnostima korištenja arhivske građe zemalja koje su obrađene. Nemogućnost korištenja građe jednih zemalja autor je dopunio korištenjem građe onih zemalja koje su svoje fondove diplomatske građe široko otvorili (na primjer Jugoslavije i Njemačke). Poseban prilog boljem osvijetljavanju pojedinih događaja i pojava čine statistički pregledi i oko 150 fotografija, od kojih se veći dio prvi put objavljuje.

Davanje nešto više prostora Jugoslaviji nije posljedica pristranosti autora, već stvarne uloge ove zemlje i posebnog mjesta i značaja koji su nacisti pridavali Jugoslaviji u tom razdoblju. Imajući u vidu njen geostrategijski položaj, privredna bogatstva, značaj saobraćajnica koje preko nje prolaze i posebno saznanje o vrijednosti jugoslovenskog vojnika, Nijemci su sve to vrijeme imali poseban stav i tretman prema vladi u Beogradu i ne jednom podvlačili da ključ za uspješan prodor prema jugoistoku leži u Beogradu.

Čak i poslije dvadesetsedmomartovskih demonstracija i obaranja vlade Cvetković — Maček, Hitler je, pripremajući osvetu, ukazivao na posebne kvalitete jugoslovenskog vojnika, u čemu se, vidjeli smo, već od jula 1941, nimalo nije prevario. Ustanak u Jugoslaviji, pod vođstvom Komunističke partije i druga Tita, stvorio je Hitleru nenadane glavobolje i otvorio novo ratište u jugoistočnoj Evropi, koje će se sve više razgarati i učiniti kraj nacističkim iluzijama o tzv. novom poretku na ovom prostoru.

Vrijednost ove knjige je u njenoj poruci, i to manje onima koji su preživjeli strahote rata, a više mladima koji su o tom ratu slušali od svojih roditelja ili nastavnika. Posebno je važno njeno ukazivanje

na jedno mračno vrijeme koje je značilo uvod u drugi svjetski rat i u sve njegove strahote.

Knjiga se pojavljuje u vrijeme kad smo dužni da se podsetimo na nemile godišnjice. Prije 50 godina došao je nacizam na vlast u Njemačkoj i istog trenutka počela je njegova ekspanzija prema jugoistoku Evroke. Za samo osam godina polip te ekspanzije uspio je da ovo područje potčini Trećem Rajhu. Bila je kapitulirala i vladajuća buržoazija Kraljevine Jugoslavije. Ali narodi Jugoslavije su, prije 42 godine — 27. marta — rekli NE! Ne služiti najnečovječnijem poretku u istoriji, već se boriti protiv njega na život i smrt.

Knjiga *Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope* i njoj slične treba da doprinesu i našoj svakodnevnoj opreznosti. Svjesni smo da se više ne može ponoviti zlo označeno imenom nacizam i fašizam iz vremena 1933—1945, ali smo očevici da se ostaci tih mračnih sila uporno drže i obnavljaju i nastoje da poremete tok progressa. Naruku im idu i objektivne teškoće. Svijet već više godina pati od ekonomske krize slične onoj iz vremena 1929—1934. koja je, između ostalog, prokrčila put do vlasti njemačkim nacistima. Protivnici progressa i demokratije u svijetu i kod nas koriste poteškoće da bi omeli hod socijalizma i progressa. Ostaci tih mračnih sila i u našoj zemlji koriste krizne trenutke i povremeno staju na put napretku koji donosi samoupravni socijalizam. Ustaju protiv ravnopravnosti naših naroda i narodnosti i protiv najveće tekovine NOR-a i revolucije — bratstva i jedinstva.

Upravo takve knjige nas mogu podsjetiti na staru istinu — da je istorija učiteljica života. Osvrtanje na prošlost, podsjećanje na sve šta smo morali preživjeti, na žrtve koje smo dali, čini nas spremnijim za očuvanje tekovina naše revolucije i za bezbjednije naše danas i sutra.

Radi potpunije informacije čitaocima, da dodamo da je na kraju prve knjige, na oko 80 stranica, objavljena jedna od prvih potpunih bibliografija u vezi s ovom tematikom, u kojoj su dati podaci o objavljenim i neobjavljenim istorijskim izvorima, člancima i memoarskim djelima. Na kraju druge knjige dat je kompletan registar ličnih imena, geografskih i tematskih naziva i rezime na engleskom jeziku.

Pukovnik
ESAD TIHIC